

Jihočeská universita v Českých Budějovicích, Filosofická fakulta,
Ústav archivnictví a pomocných věd historických

Lucie Fučíková

**Sirotci a sirotčí agenda na Lhenicku v 18.
století**

Bakalářská práce

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Hrdlička, Ph. D.

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích dne 25.4.2008

Sirotci a sirotčí agenda na Lhenicku v 18. století

Tato bakalářská práce se věnuje tématu sirotků a sirotčí agendy na Lhenicku v průběhu 18. století. Nejdříve se zaměřuje na způsob vnímání sirotka společností v 18. století a jeho postavení v této společnosti. Práce ukazuje i vztah sirotka k dalším osobám v jeho životě, především k poručníkovi. Ten byl pro život sirotka jedním z určujících faktorů, především tím, že určoval jeho další uplatnění v profesním životě.

V první části se práce zabývá možnostmi budoucího vývoje sirotkova života. V této kapitole se nachází také pojednání o způsobech zacházení se sirotčím majetkem. Další část bakalářské práce je věnována normám, které stanovovaly pravidla pro vedení záznamů o sirotcích a jejich majetku. Jednalo se především o městská práva, která upravovala zásady života sirotků na zemské úrovni. Společně s tím se kapitola snaží především ukázat, jak zasahovala do vedení agendy pozemková vrchnost. Kapitola proto popisuje instrukci pro vedení sirotčí agendy na Lhenicku, která se dochovala ve fondu Velkostatek Netolice ve Státním oblastním archivu Třeboň, a snaží se také ukázat, zda instrukce byla ve skutečnosti naplňována.

Stěžejní částí této bakalářské práce je kapitola zabývající se několika druhy sirotčí agendy. Tato agenda je zde představena na příkladu městyse Lhenice nacházejícím se v okrese Prachatice v jižních Čechách. Kapitola se věnuje především třem druhům sirotčí agendy, a to sirotčí knize, sirotčím účtům a sirotčím tabelám. Všechny typy zkoumaných písemností jsou popisovány po stránce formální i obsahové. Je zde zachycen vývoj těchto druhů agendy a změny, které se v průběhu jejich vedení objevily.

Celá práce vychází především z písemných pramenů dochovaných ve Státním okresním archivu v Prachaticích ve fondu Archiv města Lhenice. V tomto fondu se dochovaly všechny druhy sirotčí agendy pro 18. století, což bylo důležité pro srovnávání způsobů jejího vedení. Dalším zdrojem informací se stal fond Velkostatek Netolice uložený ve Státním oblastním archivu Třeboň. Z něho jsem využila především instrukci k vedení sirotčí agendy na Lhenicku.

Orphans and orphan's agenda in Lhenice in 18th century

This work is engaged in theme of orphans and orphan's agenda in Lhenice in 18th century. At first is the work intended on perceiving of orphans of the time society and their position in this society. Also work show relation of orphans to other people in their life, first to guardian. Guardian was for orphans life one of important factor. At first guardian determined work life of orphan. In first chapter are described contingencies of next life of orphans. Here are also described manners of manipulation with fortune of orphans.

Next part of work is chapter about manners of leading of orphan's agenda and his regulating, then how intervened suzerain in leading of orphan's agenda. Also this chapter describe instruction for leading of orphan's agenda in Lhenice, what is preserved in State regional archives in Třeboň. Also is here shown, how orphans life was adjusted on provincial level. Then this part present schedule of urban justice.

Third chapter is fundamental part of this work. This chapter engage in a few kinds of orphan's agenda. Orphan's agenda is here shown on example of small city by name of Lhenice, what lie in district Prachatice in south Bohemia. This chapter above all engage in three kinds of orphan's agenda, then orphan's book, orphan's accounts and confronting of orphans. All kinds of orphan's agenda are presented in their formal aspect and also in contents aspect. Here is put down evolution of orphan's agenda and changes in their leading.

All work goes out from wells, which are deposited in State district archives in Prachatice, and also in State regional archives in Třeboň. In Prachatice are depositing all kinds of orphan's agenda and this is important for comparing their method of leading.

Obsah:

1. Úvod

V úvodu bych chtěla svou práci představit, ukázat některé cíle práce a její směřování. Pro svoji práci jsem si vybrala téma sirotci a sirotčí agenda na Lhenicku v 18. století. Toto téma jsem si zvolila proto, že není v literatuře příliš zastoupeno a obzvláště pro oblast Čech není prozkoumáno vůbec nebo se doposud v literatuře neobjevilo. Sirotci byli součástí společnosti, která, i když nebyla příliš široká, se v lidském společenství vždy nacházela. Proto jsem se rozhodla zjistit, jak byli tito lidé vnímáni v naší společnosti a jakým způsobem se mohl jejich život ubírat.

Také bych chtěla naznačit možnosti směřování jejich životů v závislosti na vnějších okolnostech.

Druhou součástí mé práce bude sirotčí agenda. V této části mé práce bych se chtěla věnovat způsobům vedení záznamů o sirotcích ve Lhenicích. Hlavně bych se chtěla zaměřit na tři hlavní způsoby vedení této agendy, tedy sirotčí knihy, sirotčí účty a sirotčí tabela. Úkolem mé práce bude naznačit možnosti dalšího využití této agendy v historickém bádání. Také bych zde chtěla ukázat, pro jaká témata se záznamy mohou využít.

Svou práci jsem se rozhodla rozdělit do několika částí. Kromě obvyklých částí práce jako úvod, závěr, seznam pramenů a literatury, jsem rozdělila svoji bakalářskou práci na tři kapitoly. V první kapitole bych se chtěla zabývat samotným pojmem sirotek. Bude mě zajímat, kdo sirotek v 18. století byl, jak se do tohoto postavení dostal, jak se jeho život ubíral v dalších letech a kdo všechno měl možnost jeho následné postavení a uplatnění ovlivňovat. Také bych zde chtěla ukázat, jak byl opatrován sirotčí majetek, jak byl evidován a jakým způsobem se dostával zpět do rukou sirotka.

Druhá kapitola by měla být zaměřena na normy týkající se sirotků. Chtěla bych zde ukázat nejen nařízení pro oblast, kterou se chci více zabývat, tedy Lhenicko, ale i různá právní pojednání, kde byl život sirotků nějakým způsobem normován. V první řadě bych zde chtěla představit Koldínova Městská práva, ze kterých ve zkoumaném období vychází veškerá právní ustanovení.

Třetí kapitola by měla být stěžejní záležitostí mé práce. V této části se chci zabývat způsoby vedení sirotčí agendy, tedy jak jsem již výše řekla, sirotčími knihami, sirotčími účty a sirotčími tabely ve Lhenicích v 18. století. Každému druhu agendy by zde měla být vyhrazena jedna podkapitola. V té bych chtěla ukázat, co vše se do těchto záznamů zaznamenávalo a co z těchto záznamů můžeme vyčíst. Také se chci zabývat formálními stránkami záznamů a vývojem těchto znaků v průběhu sledovaného období. Dále bych chtěla nastínit možnost dalšího výzkumu na základě těchto záznamů.

Pro bližší seznámení budu hlavně ve třetí kapitole používat fond Archiv města Lhenice, kde jsou všechny druhy záznamů zachovány. Pro doplnění

některých údajů bych chtěla také používat fondy Archiv města Netolice nebo Archiv města Volary. Všechny tyto fondy měst jsou uloženy ve Státním okresním archivu Prachatice. Oblast Lhenicka jsem si vybrala z důvodu, že se zde nachází všechny druhy sirotčí agendy a hlavně velice dobře zachovaná sirotčí tabula.

Lhenice jsou menší město v okrese Prachatice. Již v dřívější době byly hlavně zaměřeny na zemědělství a to zejména na ovocnářství. Do dnešní doby jsou oblastí s častým pěstováním peckovin. První zmínka o Lhenicích pochází z roku 1283, kdy se objevují společně s vedlejšími Netolicemi ve vlastnictví cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně. Tomu byly Lhenice darovány králem Přemyslem Otakarem II. Zlatokorunskému klášteru patřily Lhenice až do roku 1420, kdy jako zástava přešly do vlastnictví Oldřicha z Rožmberka. Již před husitskými válkami je ve Lhenicích doložena rychta a kostel. Po upálení mistra Jana Husa v Kostnici se na stížném listu objevila také pečeť jistého Benka ze Lhenic. V roce 1437 zapsal císař ves Lhenice, spolu s Vadkovem, Újezdcem a Vodícemi městu Táboru. V roce 1544 byla ves Lhenice povýšena na městys Ferdinandem I. Současně s tím Lhenice dostaly právo výročního jarmarku na den sv. Jiljí (1. září) a právo používat městský znak a pečeti listiny zeleným voskem. V roce 1547 byly Lhenice Táboru za účast na prvním protihabsburském odboji zkonfiskovány. Koupil je Albrecht z Gutštejna a na Žirovnici jako poručník po Joštu z Rožmberka. V roce 1551 byly Lhenice postoupeny Vilémovi z Rožmberka, který je připojil k libějovickému panství. V jejich vlastnictví byly s menší přestávkou do roku 1611. Po vymření Rožmberků se staly vlastnictvím Jana ze Serinu a poté rodu Švamberků. V roce 1620 byly Lhenice vypáleny stavovskými vojsky. Spolu s panstvím Netolice se dostaly v roce 1622 do rukou Eggenberků, kterým patřily až do roku 1719. V tento rok přešly do majetku Schwarzenberků, kde se nacházely až do roku 1848. V čele správy stál za Schwarzenberků ředitel panství, který zároveň spravoval i úřad důchodenský a další kancelářská odvětví. Správa velkostatku Netolice spadala pod vévodství krumlovské. Po roce 1849 se staly Lhenice součástí podkrajského úřadu se sídlem v Prachaticích. Od roku 1855 jsou součástí nového okresu Prachatice, kde se kromě menší přestávky nacházejí až do dnešní doby.¹

¹ SOKA Prachatice, Archiv města Lhenice, Inventář, s. 1.

Časově se moje práce bude zabývat obdobím 18. století. Toto období jsem si vybrala hlavně kvůli dochovaným pramenům právě v oblasti Lhenic. Všechny druhy záznamů se pro toto století zachovaly. Ne sice všechny pro celé století, ale i tak lze sledovat vývoj záznamů v širokém časovém období. V některých případech lze záznamy najít i pro 17. století, nebo pro pozdější období, tedy 19. století, ale já jsem si vybrala období, kdy lze najít záznamy všech druhů.

Jak jsem se již dříve zmínila, není téma sirotků a agendy, která se jich týká, v literatuře příliš zastoupeno. Pokud se již někdo o téma zajímá, jedná se především o články v odborné literatuře. Články se ovšem zabývají většinou obdobím po Bílé hoře, tedy časově dříve než má práce, a hlavně se jedná většinou o oblast Moravy. V tuto chvíli bych chtěla některou literaturu, se kterou budu pracovat, představit.

V první řadě je pro mě důležitý článek Martina Štindla, *Bítešští a novoměští sirotci na přelomu 17. a 18. století*, otištěný ve sborníku *Západní Morava* z roku 2001.² Tento článek mě přivedl k bližšímu zájmu o sirotky a sirotčí agendu. Použila jsem tento článek především k seznámení s postavením sirotků ve společnosti. Dalším důležitým článkem pro moji práci byl článek Františka Matějka, *Péče o venkovské sirotky na Moravě před Bílou horou* ze Sborníku historického z roku 1989.³ I v tomto případě byl článek hlavně východisko pro poznání společenské role sirotků. Pro seznámení s právním postavením sirotků mi byl prvním impulsem článek Pavly Slavičkové, " ... kdyby se jí ... ubližovalo, aby jí za vochranu byli." *Poručenství sirotků a správa městského sirotčího statku před Bílou horou* z časopisu *Výběr* z roku 2006.⁴ Převážně jsem však vycházela z právního pojednání mistra Pavla

² Martin Štindl, *Bítešští a novoměští sirotci na přelomu 17. a 18. století*, *Západní Morava* 5, 2001, s. 44-67.

³ František Matějka, *Péče o venkovské sirotky na Moravě před Bílou horou*, *Sborník historický* 36, 1989, s. 65-98.

⁴ Pavla Slavičková, " ... kdyby se jí ... ubližovalo, aby jí za vochranu byli." *Poručenství sirotků a správa městského sirotčího statku před Bílou horou*, *Výběr* 43, 2006, s. 3-11.

Kristiána z Koldína v edici Josefa Jirečka z roku 1876.⁵ Toto dílo pro mě bude východiskem hlavně v právním postavení sirotků a právním vymezení poručnictví.

Další prací, která bude sloužit jako východisko pro mou bakalářskou práci bude článek Bronislava Chocholáče, *Sirotčí peníze* ze sborníku, který byl vydán k sedmdesátým narozeninám profesora Ctibora Nečase. Tento sborník vydali T. Dvořák, R. Vlček a L. Vykoupil jako jeho editoři v roce 2003.⁶ Článek bude sloužit hlavně k bližšímu poznání opatrování sirotčích peněz a způsob nakládání s nimi. Také může být východiskem pro kapitolu věnovanou sirotčí agendě.

Kromě těchto odborných článků mám k dispozici i některé monografie zabývající se společností. Patří k nim i kniha Františka Hoffmanna *České město ve středověku*⁷, nebo kniha Josefa Macka *Jagellonský věk v českých zemích*, přesněji třetí díl určený městům.⁸ Hlásí se sice k dřívější době, než je náplní této práce, ale lze i v tomto případě použít, jelikož sirotčí postavení se v průběhu let příliš neměnilo.

Již výše se zmiňuji, že z nevydaných pramenů by pro mě měl být hlavním zdrojem fond *Archiv města Lhenice* uložený ve Státním okresním archivu Prachatice, a to hlavně pro různé druhy sirotčí agendy, tedy především pro třetí kapitolu. Dále bych chtěla využít jednoho z fondů Státního oblastního archivu Třeboň, přesněji fondu *Velkostatek Netolice*. Tohoto fondu bych chtěla využít k výzkumu norem, které řídily způsob vedení sirotčí agendy i zacházení vrchnosti s jejími sirotky. Chtěla bych zde zaznamenat nejen normy, které byly platné pro české království, ale i normy vydané pro schwarzenberské panství, pod které Lhenice spadaly. Hlavně bych chtěla ukázat, jakým způsobem se život sirotků řídil nařízením vrchnosti. Tento fond se stane východiskem hlavně pro druhou kapitolu mé práce.

⁵ Josef Jireček (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského* od m. Pavla Krystiana z Koldína, Praha 1876.

⁶ Bronislav Chocholáč, *Sirotčí peníze*, in: T. Dvořák - R. Vlček - L. Vykoupil (edd.), *Milý Bore ...* Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám ... , Brno 2003, s. 43-48.

⁷ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992.

⁸ Josef Macek, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*. 3. Města, Praha 1998.

2. Pojem „sirotek“

V této kapitole bych chtěla, jak je již podle názvu zřetelné, popsat především podstatu toho, co společnost na konci 18. století vnímala pod pojmem sirotek.

Právo jako sirotka označovalo osobu nezpůsobilou k právním úkonům bez rodičů, již bylo nutno určit poručníka. Pavel Krystian z Koldína ve svém spise o městských právech mluvil přímo jen o dítěti.⁹ Mnohem více než definici toho, kdo byl sirotek, Koldín nabízel rozbor toho, kdo byl poručník. Tato osoba byla pro postavení sirotka velmi důležitá, jelikož ve většině případů určovala další osudy sirotka. Za poručnictví Koldín považoval „*ochranu, moc a vrchnost nad osobou svobodnou, k opatrování a k obhajování té osoby, kterážby pro mladost a věk svůj dětinský a nedospělý ani sama sebe, ani věci svých opatřiti a ochrániti nemohla, od práva stvrzená a daná*“.¹⁰

Druhů poručenství přitom rozlišoval Koldín několik. Prvním bylo poručenství ze strany příbuzných zemřelého otce („*po mečt*“), označované jako „*tutores legitimi*“. Toto poručenství bylo vykreslováno jako nejvhodnější, jelikož „*kdož bližší jest k poručenství, bližší jest také i k nápadům*“.¹¹ Důležitou roli zde hrálo, zda byli příbuzní dostatečně schopni zajistit sirotčí majetek. Tento trend se táhl celou kapitolou zabývající se sirotčími záležitostmi v Koldínových Městských právech. Záležitosti samotných sirotek zde nebyly tolik probírány jako záležitosti sirotčího majetku. Pokud by příbuzný ze strany otce nebyl schopen závazky vůči sirotkům vykonávat, mohli přijít na řadu jako poručníci i příbuzní ze strany matky („*po přeslici*“). Přímí příbuzní měli také právo zdědit statek v případě, že sirotek zemřel ještě dříve, než dosáhl zletilosti a byl schopen převzít svůj majetek. Pokrevní poručníci mohli také za sebe určit někoho jiného jako poručníka. Tuto výsadu neměli poručníci určení dalším způsobem.

Druhým způsobem nabytí poručnictví nad sirotky je tzv. kšaftem (závěti), tedy „*testamentarii*“. To znamená, že poručníka určil ve své závěti otec dětí či jiný příbuzný, který je měl ve své péči. Tento způsob nabytí poručnictví byl výjimečný v tom, že poručník nabyl stejných práv k sirotkům a jejich majetku jako jejich zemřelý otec, tudíž nemusel ze svého hospodaření na tomto majetku skládat nikomu účty, jako to bylo zvykem u jiných druhů poručenství, o nichž se zmíním

⁹ Josef Jireček (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského* od m Pavla Krystiana z Koldína, Praha 1876, s. 114.

¹⁰ TAMTÉŽ

¹¹ TAMTÉŽ, s. 116.

níže. Tímto poručníkem se mohla po manželovi stát i jeho žena (matka či macecha sirotků). Byla však pod kontrolou vrchnosti a pokud by statek špatně spravovala, bylo možno její poručnictví změnit.

Třetím druhem poručenství bylo tzv. „*tutores dativi*“ (či „*inquisitionem judicis*“). Tento způsob připadal v úvahu v případě, že nikdo z příbuzných nebyl schopen se poručnictví ujmout a otec zemřel bez kšaftu nebo v něm poručníka neurčil. V tom případě byl určen poručník právem, což znamená, že poručníka určila městská rada nebo jiný zástupce vrchnosti. Osoba, která byla tímto způsobem vybrána, se nemohla své povinnosti jen tak vyhnout. Daná osoba k tomu musela mít závažný důvod a ten nejpozději do 14 dnů předložit. Tito poručníci museli také ještě před tím, než začali se sirotčím majetkem zacházet, vyhotovit inventář majetku statku a po dosažení zletilosti sirotka mu při konšelském úřadě o všem hospodaření předložit správu. Registra hospodaření byli povinni si vést i ostatní poručníci a ze všeho měli následně sirotkům vyhotovit účty.

Jedním z ustanovení o poručnících bylo také to, že pokud měli se sirotky nějaké vydání, byli mu tito povinni zaplatit výdaje ještě před tím, než jim byl statek předán. Zároveň ale byl i poručník povinen zaplatit sirotkům škody, které jim způsobil v době svého poručnictví. Škody mohli sirotci v případě poručníkovy úmrtí vymáhat i na jeho dědicích. Pokud sirotek zemřel ještě před předáním statku, měl poručník právo na jednu třetinu sirotčího majetku za svoji práci vůči sirotkovi. Poručníkem však nesměl být duchovní, jelikož ti se neměli plést do světských záležitostí.¹²

Sirotek také nesměl před svým vybytím samostatně obchodovat se svým majetkem bez předchozího svolení poručníka, ani majetek zadlužovat. Nakonec je v Koldínových Městských právech ustanoveno i to, že sirotek byl při přebírání svého majetku od poručníka povinen mu za jeho péči poděkovat.

Dohled nad sirotky a nad jejich majetkem však neměli jen samotní poručníci. V křesťanském pojetí byl jedním ze zaopatřovatelů sirotka jeho kmotr.¹³ Ten se mohl také stát jeho poručníkem. Jako nejvyšší ochránce vdov a sirotků byl

¹² Josef Jireček (ed.), *Práva*, s. 114 - 126.

¹³ František Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 344 - 345.

vždy označován král. Nad sirotky ve městech měli dohled i konšelé a purkmistr daného města. Péče o sirotky byla vždy jedním z křesťanských milosrdenství.

Poručenství byla také rozdílná podle toho, jak moc mohla městská rada do záležitostí sirotků zasahovat. Jak jsem se již dříve zmínila, poručníci určení právem byli pod dohledem vrchnosti. Naopak poručníci určení kšaftem nepodléhali žádnému dozoru. Jejich hlavní povinností bylo zapečetit dům, aby nedošlo k rozkradení dědictví ještě před sepsáním majetku, který měl na sirotky přejít. Následně měli být dva radní a přísežný písař u sepsání inventáře majetku, který byl do zletilosti sirotka uložen na radnici.¹⁴ Radní města měli také právo pro dobro sirotků přidat se k jeho poručníkovi a dohlížet na něj.

V právním systému Koldínových Městských práv jsou jako sirotci označovány nezletilé děti. Ve skutečnosti byli tímto termínem označováni i dospělí, kteří neměli vyjasněné nároky na svůj dědický podíl. V tomto smyslu byl člověk sirotkem až do doby svého majetkového vypořádání a zároveň sociálního osamostatnění. U žen tímto krokem byla většinou svatba, u mužů se tímto přelomem stávalo převzetí majetku po rodičích, založení svého vlastního gruntu či vyženezení majetku manželky. V tomto smyslu se v literatuře objevuje také termín "*velké děti*"¹⁵, který označuje doposud nezaopatřené jedince, kteří jsou však již práce schopní.

Mohlo se stát, že takovým "*velkým dítětem*" zůstal člověk až do své smrti. Nejčastěji se však sirotkem stávaly opravdu děti. V této době bylo osíření nejtíživější a mohlo ovlivnit celý pozdější život. Dětstvím vlastně můžeme nazvat jen krátké období sirotkova života. U chlapců to bývalo do šestého až sedmého věku, u dívek o něco déle, obvykle však odcházely do služby kolem 12. roku života. Jistotou je, že po dosažení 12 let již byla většině sirotků alespoň částečně určena, většinou jejich poručníky, budoucí profesní dráha. Pro chlapce se nabízelo širší uplatnění. Jednou z možností bylo osvojování zemědělských dovedností ve formě služby. Další možnost představovalo vyučení se řemeslu. Pro dívky představovala hlavní směr čelední služba. Dívky se zde většinou dočkaly věku na vdávání a službu opouštěly již ke svým manželům.

¹⁴ Pavla Slavíčková, " ... kdyby se jí ... ubližovalo, aby jí za vochnanu byli." Poručenství sirotků a správa městského sirotčího statku před Bílou horou, Výběr 43, 2006, s. 7.

¹⁵ Martin Štindl, Bítešští a novoměstí sirotci na přelomu 17. a 18. století, Západní Morava 5, 2001, s. 49.

Vdavky nebo ženitba představovaly v sirotkově životě jasný předěl. Byl to jeden ze způsobů, kterým ztráceli své postavení sirotka. Tím také končila jejich sociální ochrana. Ve většině případů docházelo ke sňatkům sirotků kolem 25. roku života. Nacházejí se samozřejmě případy, kdy se sirotek ženil či vdával již před touto hranicí, ale kolem 25. roku je jeho sňatek již "*společenský žádoucí*".¹⁶ Tímto krokem se často sirotek zbavil veškerých sirotčích přívlastků a jednoznačně se osamostatnil. Právě na sňatek sirotků bylo v kšaftech rodičů často pomýšleno. Mnoho kšaftů obsahovalo ustanovení, kolik peněz nebo jaké věci mají být sirotkovi v době jeho sňatku vyplaceny. Zvláště u dívek byla tato ustanovení důležitá pro jejich budoucí život.

Právní dospělosti však sirotkové dosahovali již před společenským uznáním jejich nezávislosti. Chlapci dosáhli své zletilosti s dovršením 18. roku života, dívky o něco dříve, a to v 15 letech.¹⁷ V tuto dobu již mohli převzít svůj majetek po otci. Překážkou se mohlo stát, když otec ve svém kšaftu určil další podmínku převzetí majetku.

Důležitým ukazatelem budoucího života sirotka bylo hlavně to, kolik majetku mu po rodičích zůstalo a také mezi kolik sirotků se tento majetek dělil. Tam, kde sirotkům zůstal přijatelný majetek, byla naděje na jejich další úspěšný život. Naproti tomu v rodinách, kde již před smrtí rodičů nebyl majetek největší a po smrti se ještě musel případně dělit mezi více sirotků, byly jejich vyhlídky špatné. U těchto sirotků připadala v úvahu služba u vrchnosti, na statku bohatších sousedů a v nejhorším případě útěk z panství. Těchto případů nebylo málo. Často kvůli špatným podmínkám se sirotci rozhodli z panství utéct. Existovaly i případy hromadných odchodů, kdy se sirotky odcházela i jejich ovdovělá matka. V tomto případě se vrchnost většinou snažila o návrat sirotků, pokud se podařilo zjistit, kde se nacházejí. V případě, že se nevědělo kde jsou, propadl jejich majetek vrchnosti jako náhrada za ně. Pokud by se stalo, že tito jedinci měli dostat nějaký majetek zděděný po příbuzných, i tento propadal ve prospěch vrchnosti.¹⁸

¹⁶ Martin Štindl, *Bítešští a novoměští sirotci*, s. 59 - 60.

¹⁷ Josef Jireček (ed.), *Práva*, s. 122.

¹⁸ František Matějka, *Péče o venkovské sirotky na Moravě před Bílou horou*, *Sborník historický* 36, 1989, s. 75-76.

Jistým druhem „legálního“ útěku byl vandr. K výchově učedníka k některému řemeslu pravidelně patřil vandr, tedy doba, kdy sirotek byl tzv. „na zkušené“. Tato doba byla k útěku z panství velice příhodná, protože jedinec nějakou dobu pobýval na jiném území legálně. Je otázkou, kolik učedníků se se svými zkušenostmi vracelo zpět na původní panství.

Další možností legálního odchodu z panství byla vojenská služba, neboť S

sirotci se díky své nezaopatřenosti stávali snadným cílem verbířů. Armáda jim skýtala jistý druh východiska z jejich špatné ekonomické situace a zároveň jistotu prakticky doživotního zaopatření.¹⁹

Kariéra některých sirotků se postupně mohla odvíjet i poměrně neblahým způsobem. Pokud sirotek i nadále zůstával ve svém postavení, zhoršovala se spolu se stoupajícím věkem nejen možnost případného sňatku, ale i obživy. V tomto případě můžeme mluvit i o statutu tzv. „věčných děveček“, často žen s nemanželskými dětmi. Další možností uplatnění byla námezdní práce, většinou při městech. V některých případech se sirotci uchýlovali k pokoutnímu prodeji či dokonce k žebrotě. S přibývajícím věkem se často zhoršovala sociální situace sirotka společně s tím, jak mu ubývalo sil a klesala možnost samostatné obživy. V některých případech vysvobodila člověka z jeho postavení sirotka až smrt.²⁰

Co se týče sirotčího majetku, můžeme vycházet z bohatšího pramenného základu než u osudů jednotlivých sirotků. Pro vrchnost byl majetek sirotků vždy důležitější než oni samotní, tudíž máme pro tuto sféru sirotčí agendy dochované větší množství pramenů.

V první řadě byla část peněz ze sirotčího majetku uložena na radnici, nebo v případě venkova na rychtě či ve vrchnostenské kanceláři. Byly zde uloženy hotové peníze patřící k dědictví a také tzv. vejrunky, čili splátky, které měly být vypláceny sirotkům jako dědický podíl. Tyto peníze zůstávaly v pokladně různě dlouhou dobu. Buď byly ihned předávány již dospělým sirotkům či zde zůstávaly. Původním posláním tohoto ukládání peněz u vrchnosti byla ochrana sirotčích peněz

¹⁹ Martin Štindl, *Bítešští a novoměstí sirotci*, s. 55.

²⁰ TAMTÉŽ, s. 51-53.

před obohacováním se poručníků. Postupně se však začalo s těmito volnými finančními prostředky nakládat i jiným způsobem. Byly využívány k úvěru, ať již vrchnosti či jednotlivým poddaným, se snahou tyto peníze zhodnocovat. Bohužel se sirotčí truhlice stávaly často také cílem rabování procházejících vojsk. Také se z těchto peněz pobyt vojsk na území města či městečka hradil.

Pojem sirotčí truhlice (něm. Waisentruhen) není náhodný. Peníze byly skutečně ukládány do truhlic na radnici. Ve větších městech mohla mít sirotčí agenda samostatnou truhlici, v menších městech a na vesnicích se sirotčí peníze ukládaly spolu s jinými financemi. Vždy však měly být opatřeny cedulkou se jménem sirotka, pro jasné rozlišení. V některých městech směla být truhlice otevřena jen za přítomnosti rychtáře. Různá opatření měla sloužit k tomu, aby se s penězi nemanipulovalo bez dozoru. Navzdory tomu k různým defraudacím sirotčích peněz docházelo zřejmě poměrně často.

Peníze ze sirotčích truhlic měly být použity pro zaopatření některých základních potřeb sirotků, například na stravování, ošacení sirotka, jeho potenciální vydání při školní docházce nebo při učení se nějakému řemeslu. Také v případě, kdy měl sirotek nějaké zdravotní problémy či postižení, se mohly tyto peníze použít na jeho léčebné výlohy. Jak jsem již dříve zmiňovala, sirotčí peníze sloužily zároveň i jako jakýsi druh pojištění se vrchnosti před zběhnutím sirotka z panství. Pokud se tak stalo, propadaly peníze z truhlice vrchnosti. V některých místech mohlo platit, že pokud se sirotek vrátí, budou mu peníze, nebo alespoň jejich část, vrácena zpět, takže sloužily i jako impuls k návratu.²¹

Z předcházejících stránek lze usoudit, že úděl sirotků mohl být velice rozdílný. Často závisel na ekonomické situaci rodiny již před úmrtím hlavy rodiny. V případě, že majetek zemřelého byl větší a nebyl zatížen velikými dluhy, měli sirotci větší šanci, že jejich díl po otci jim bude vyplacen a tudíž v postavení sirotka nezůstanou po delší dobu. Dívky měly také větší šanci na vdavky, které pro ně často znamenaly jediný prostředek pozbytí statutu sirotka.

²¹ Bronislav Chocholáč, Sirotčí peníze, in: T. Dvořák - R. Vlček - L. Vykoupil (edd.), Milý Bore ... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám... , Brno 2003, s. 43-44.

Jakousi "prostřední" cestou pro sirotky mohla být služba u některého souseda, nebo ve větší vzdálenosti od domova či řemeslo. V tomto případě se sirotci většinou dříve či později postavili na vlastní nohy a většinou sňatkem se vymanili ze sirotčího postavení.

Nejhorší možností bylo, když otcův majetek byl silně zadlužen. V této situaci byla malá pravděpodobnost, že se na sirotky někdy dostane s vybytím. V případě, že se sirotek nepostavil na vlastní nohy, dal se často cestou postupného střídání námezdních prací. Při nedostatečné snaze samotného sirotka či při nedostatečném štěstí, mohl padnout až na dno společnosti k žebrání a potulce. Zde mohl zůstat až do vysokého věku, v nejhorším případě až do své smrti.

3. Sirotčí agenda ve světle norem

V této kapitole bych se chtěla věnovat hlavně způsobům, jak pozemková vrchnost zasahovala do vedení sirotčí agendy i do života sirotků samotných, a do jaké míry se tato nařízení v praxi uplatňovala.

V první řadě je důležité poznamenat, že přístup k sirotkům byl určován již na celozemské úrovni. Ve sbírce městského práva Brikcího z Licska se články o

sirotcích již také nacházejí. Tato městská práva byla sepsána v 16. století a jedná se o soupis takzvaného pražského práva, které vycházelo z práva norimberského.²²

Další, kdo se pokusil sepsat městské právo na území české koruny byl mistr Pavel Kristián z Koldína. V průběhu druhé poloviny 16. století se sněmy snažily sjednotit městské právo v celé zemi. Dlouho se tak nedařilo, hlavně Louny a Litoměřice se tomu bránily. Až v roce 1610 bylo v celém českém království zavedeno jen norimberské právo. Již předtím však vydává svoji *Summu práv městských* právě Koldín. Na Moravě se však i nadále používá tzv. právo brněnské. Až v roce 1697 se i zde prosazuje právo pražské. Koldínova Městská práva byla v Čechách v platnosti až do roku 1786, kdy byla vydána první část občanského zákoníku. Definitivně přestala platit v roce 1811 s vydáním úplného znění občanského zákoníku.

Koldínova Městská práva se zabývají sirotky poměrně obširně. Hlavně se však věnují oblasti jejich poručnictví a správy jejich majetku, tedy oblastem, jimž jsem věnovala pozornost v předchozí kapitole. Normy pro vedení sirotčí agendy zde příliš nenajdeme. Spíše se zde v tomto směru upravují povinnosti úředníků k sirotkům a ke správě jejich majetku.

Agendu si pravděpodobně řídil každý vlastník daného panství sám. V případě Lhenic, tedy velkostatku Netolice na schwarzenberském panství, se dochovala kniha instrukcí určená přímo pro sirotčího písaře označovaného německým výrazem Waisenschreiber. Celá kniha je nadepsaná jako *Instruction und Ordnung nach ... Hauptmann und Waisenschreiber....* Datum vydání je vepsán na konec celé knihy instrukcí a je jím rok 1707.²³ Jelikož se již ve fondu velkostatek Netolice jiná podobná kniha instrukcí nenachází, je pravděpodobné, že se touto instrukcí řídilo panství i v dalších letech. Později se v materiálech dochovala jen korespondence mezi

²² V 16. století se totiž na území českého státu používaly dva druhy městského práva. Jedním z nich bylo právě právo norimberské, které se později rozštěpilo na několik dalších. Mezi ně patřilo právě právo pražské. Dalšími byly například právo brněnské, jihlavské, nebo znojenské. Druhým bylo právo magneburské. Tímto právem se v českých zemích řídily například Litoměřice, Louny, Slaný, Mělník, Nymburk či Ústí nad Labem. Pro zjednodušení můžeme určit jako oblast magneburského práva vše od Prahy na sever. Naproti tomu oblast norimberského práva se nachází od Prahy na jih. V 16. století však již převažovaly oblasti s právem norimberským.

²³ SOA Třeboň, Velkostatek Netolice, Stará registratura, sign. V AU 17.

vedením velkostatku a vrchnostenskou kanceláří, v nichž se nachází jen drobné úpravy a změny daných nařízení. Jelikož je kniha připisána pro oblast českokrumlovskou, patrně se stejnými předpisy neřídil jen velkostatek Netolice, ale nejspíše celé panství.

Kniha instrukcí je vedena v němčině. Má celkem jedenáct bodů. Na začátek jsou všechny body jeden po druhém vyjmenovány. Následně je zde naznačeno, čeho se jednotlivé body týkají. Po tomto úvodu se kniha instrukcí věnuje každému z daných bodů jednotlivě a podrobněji.

První bod se netýká přímo sirotčích záležitostí, ale projednávají se v něm spíše záležitosti školy, kostela a fundací, které kostelu připadají. Další body se již sirotkům věnují. V druhém bodě se instrukce zabývá nakládáním se sirotčím majetkem, tedy jeho prodejem, koupí a podobně. Třetí oddělení bylo zaměřeno na záležitosti týkající se sepisování majetku a posledních vůlí. Také se zde určovalo kdo má být u takového sepsání a kde se následně měla poslední vůle uložit. Následují další odstavce, které se většinou zabývají již různými záležitostmi. Jednou z nich je například i věková hranice pro volné nakládání sirotků s majetkem, tedy doba plnoletosti. Tato hranice je stejná jako v sepsání Koldínových Městských práv, tedy 18 let v případě chlapců a 15 let v případě dívek. Také se zde nacházejí jasná ustanovení o tom, jak mají úředníci postupovat v případě, kdy není k dispozici testament. Opět je možné sledovat, že většinou se jedná o nařízení ohledně správy sirotčího majetku, tedy stejný postup jako u Koldína.

V této instrukci však na rozdíl od Koldína můžeme nalézt i záležitosti sirotčí agendy. Té se věnoval nejdříve jeden z odstavců, kde byly hlavním tématem postupy při sepisování sirotčího majetku a vedení této evidence. Můžeme tedy zjistit, co bylo povinností sirotčího písaře. Ten měl za povinnost vést všechny příjmy a výdaje. Také musel jednou za rok ze všech příjmů a výdajů učinit účty a ty odevzdat vrchnostenské kanceláři. V tomto případě byla i stanovena lhůta, do kdy musel tyto účty odevzdat. V instrukci byl touto lhůtou leden následujícího roku. Také bylo v instrukci jasně nařízeno, že o uložených penězích měl být vyhotoven záznam do jakéhosi registru, v instrukci nazývaném Depositionbuch. Zde měly být veškeré přijaté a vydané peníze zaznamenány. Prikázán byl i způsob vedení, a to do

jednotlivých rubrik. Z vyjmenovaných rubrik je možno se domnívat, že se jednalo o instrukci pro vedení záznamů nám známých jako sirotčí účty. Zajímavostí je, že vše mělo být podle nařízení zaznamenáváno jen "*ganz kürzlich*", tedy jen krátce.

V dalších nařízeních o vedení záznamů je možné poznat sirotčí knihy. U obou případů byly následně přidány ukázky vedení těchto záznamů a způsobů vedení jednotlivých rubrik. V dalších odstavcích se ještě můžeme dočíst o způsobu zacházení se svěřenými penězi, tedy s jejich půjčováním za účelem zhodnocení a také s jejich přebíráním a vydáváním. Nalézal se zde i odstavec o způsobech vyplácení vejrunků, které měly připadnout sirotkům. O tyto záležitosti se staral odstavec číslo osm. V devátém bodě se opět dovídáme o sirotčí agendě. V tomto případě se jednalo o třetí způsob vedení agendy, o který se budu zajímat v další části mé práce, a to o stavění sirotků. V instrukci bylo jasně řečeno, že ke stavění se nedostavovali jen sirotci, ale například i lovčí a podobná zaměstnání. I v tomto případě byla pevně stanovena doba, kdy se měla stavění sirotků konat, a to každoročně v prosinci. Vrchnosti zřejmě na těchto záznamech poměrně záleželo, jelikož byly v instrukci stanoveny sankce v případě, kdy by se sirotek k stavění nedostavil. Jeho nepřítomnost mohla být důvodem k vyšetřování sirotka a zároveň k jeho stíhání. V tomto odstavci se dále dočteme, kdo měl být u stavění přítomen, aby proběhlo ve správném složení. V první řadě zde měl být přítomen vrchnostenský hejtman, městská rada, sirotčí písař, který měl vše řádně zaznamenat, a také hospodářský písař. Hlavně bylo sirotčímu písaři nařizováno, aby zapsal o sirotkovi údaje o momentálním místě pobytu, způsobu jeho zaměstnání, rodinném stavu. U žen a dívek neměly chybět informace o počtu dětí, stejně jako údaj, zda je měla za svobodna, nebo z manželství.

Jak je již z prvního odstavce zřejmé, další povinnosti sirotčího písaře se týkaly záležitostí kostela a školy. V dalších letech byla dochována různá korespondence mezi vrchnostenskou kanceláří a úřadem hejtmana velkostatku Netolice ohledně sirotků a jejich agendy, ale žádné zásadní změny v podobě sepsání nových nařízení již v průběhu 18. století nenalzáme.

Nyní bych se chtěla věnovat otázce, do jaké míry byla nařízení uvedená v této instrukci uskutečňována v praxi. Hlavně bych se chtěla věnovat míře plnění těchto nařízení ve vedení sirotčí agendy.

V první řadě můžeme vidět, že všechny nařízené formy sirotčí agendy se na Lhenicku dříve či později skutečně objevují. V případě sirotčích účtů bohužel nevíme, v jakém roce byly poprvé ve Lhenicích vypracovány. Dochovány jsou od roku 1725, ale jak se zmíním níže, je zřetelné, že byly vyhotovovány již dříve. Sirotčí účty byly vyhotovovány podle instrukce a obsahují údaje o příjmu a výdejích peněz, stejně jako záznamy o půjčování těchto volných finančních prostředků. Z dochovaného vzorku můžeme usoudit, že účty byly opravdu vedeny každoročně. V některých letech záznamy chybí, ale není jisté, zda byly ztraceny nebo nebyly pro daný rok vypracovány.

V případě lhenické sirotčí knihy se instrukcí písaři neřídili, jelikož instrukce byla vydána v roce 1707 a kniha je vedena převážně pro dřívější období. I když po roce 1707 byla kniha vedena ještě sedmnáct let, není v jejích záznamech patrná žádná změna. Vysvětlením může být i to, že kniha nikdy nebyla vedena čistě jako kniha sirotčí. Blíže se budu věnovat tomuto problému v následující kapitole.

Posledním druhem agendy, který zmiňuje instrukce pro sirotčího písaře, je stavění sirotků. V tomto případě se objevuje podobný druh zápisů ve Lhenicích až na konci 18. století, přesněji v roce 1787, jako sirotčí tabula. Nařízení v instrukci byla v tomto případě plněna jen z části. Místo a způsob obživy písař uváděl vždy, díky tomu jsou tyto záznamy ojedinělé. Poznámka o manželství byla především u žen. Zápis o počtu dětí se v tabulích nenachází. Kromě těchto záznamů jsou uvedeny i další zápisy převážně ekonomického charakteru, které instrukce nenařizuje. Jestli i tato agenda byla opravdu vedena pro každý rok není jisté. Opět se z některých let záznamy nedochovaly, ale to nemusí znamenat, že nebyly vyhotoveny.

Sirotčí záznamy na Lhenicku z instrukce sepsané v roce 1707 v některých otázkách vycházejí. Jen sirotčí kniha, která začala být vedena ve starším období, se tomuto tvrzení vymyká. Některé nařízené údaje se v pramenech nenacházejí, jiné nenařízené písař zaznamenal. Pravděpodobně tato skutečnost také závisela na postoji písaře a jeho aktivitě.

Do soukromého života sirotků městské právo a instrukce vrchnosti zasahovaly převážně v podobě správy jejich majetku nebo jeho části.

4. Sirotčí agenda

V této kapitole bych se chtěla zabývat způsoby vedení sirotčí agendy ve Lhenicích, tedy jak, kde, kdo tuto agendu vedl a jakým způsobem.

Sirotčí agenda byla hlavně způsobem, jakým vrchnost dohlížela na sirotky a v první řadě na jejich majetek. O samotné sirotky a způsob jejich výchovy i obživy se vrchnost začala zajímat až mnohem později. V městech a městečkách byl tímto úkolem pověřen purkmistr a rada města jako nejvyšší představitelé městské správy. Na vesnicích měl tento úkol rychtář nebo jeden z vrchnostenských úředníků. Často to býval důchodní písař, který sirotčí agendu vedl společně s ostatní agendou

týkající se peněz. Tímto způsobem měla vždy vrchnost peníze pod kontrolou. Tento systém přetrval v nezměněné podobě v podstatě až do poloviny 19. století, kdy sirotčí agendu převzal, v závislosti na zrušení poddanství, stát.²⁴

V sirotčí agendě můžeme rozlišit tři základní způsoby vedení těchto záznamů. Prvním způsobem jsou sirotčí knihy, druhým sirotčí účty a třetím způsobem vedení sirotčí agendy jsou tzv. sirotčí tabele, neboli stavění sirotků. Pro bližší přiblížení budu v této kapitole popisovat, jak tyto záznamy vypadaly na Lhenicku, kde se všechny tři druhy pro 18. století zachovaly.

Lhenice patřily spíše k menším městečkům na schwarzenberském panství. V Berní rule je ve Lhenicích zaznamenáno 17 celousedlích dohromady s 579 strychy půdy. Dále pak 11 čtvrtusedlých a 25 osmisedlých. Celkem disponovaly všichni usedlí se 765 strychy půdy. V roce 1713 je ve Lhenicích připomínáno 84 hospodářů. Na konci 18. století můžeme v záznamech najít již údaje o počtu domů. V roce 1790 je ve Lhenicích 136 domů.²⁵

Správu města ve Lhenicích vykonávala stejně jako v jiných městech městská rada. Měla dvanáct členů, každý z nich byl čtyři týdny v roce v čele městské rady, tedy byl purkmistrem. Nejvýznamnější člen rady byl purkmistrem dvakrát v roce, tedy i ve zbývajících dnech, které přebývaly na konci roku. Tomuto členovi se říkalo primátor. Ve lhenických záznamech se dochovala jména některých primátorů. V letech 1725-1757 to byl například Václav Schön, v roce 1768 Martin Khögler, v letech 1772 a 1776 Leonard Pranhofer a letech 1779-1782 a 1791 Václav Šíma.

Vykonavatelem policejní moci v městysu byl rychtář. I zde máme dochována jména některých představitelů. Byli to například Řehoř Šíma, Matěj Krekora, Václav Königsreiter, Šimon Kögler, Bernard Šíma, František Binder, Václav Šíma, Vojtěch Tinhofer, Jakub Kigler.

Dalším, kdo se podílel na správě města byl městský písař. Ve Lhenicích to býval až do roku 1818 většinou zároveň místní učitel. I v tomto případě se nám dochovala jména lidí, kteří se v této funkci vystřídali. U písařů se řada jmen dochovala nejúplněji. Většinou se samy v písemnostech představují. Uvedu zde

²⁴ Bronislav Chocholáč, *Sirotčí truhlice*, s. 43.

²⁵ SOKA Prachatice, *Archiv města Lhenice, Inventář*, s. 2-3.

několik jmen, která se objevují v písemnostech z mnou sledovaného období. Městskými písaři tedy byli například Mikuláš Gregor Rotarii (1646-1655), Stanislav Hlubocký (1655), Jindřich Kuchař (1657), Jan Benda Blovský (1659-1669), Matěj Homolka (1669-1676), Jan Jedlička (1676-1678), Václav Homolka (1679-1697), Zikmund Vojtěch Dico (1697-1705), Ferdinand Preininger (1706-1721), František Preininger (1721-1736), Václav Podívín Ortner (1736-1767), Jan Antonín Ortner (1767-1784) a Jan Osner (1784-1817).²⁶

V 18. století se dochovaly také první zmínky o archivu města. Díky tomu víme, jak obecní archiv v té době vypadal a také kde byl uložen. Na radnici byly uloženy *"truhličky s všelijakýma scriptama, knihy městské nové šest, starý tři a dvoje právo městské"*. Vše bylo prý *"u pana purkmistra zůstávající truhlička pod zámkem"*.²⁷ Jak jsem již řekla, do roku 1818 byl městským písařem zdejší učitel. V roce 1818 nastala v tomto obsazování změna. Na místo písaře nastoupil Václav Schön, dřívější písař v nedalekých Netolicích. Jako první, a na dlouhou dobu také jako poslední, se pokusil zpracovat zdejší archiv.²⁸

Jelikož ve Lhenicích byl vždy jen jeden písař, měl na starosti všechny druhy agendy, tedy ne pouze agendu sirotčí, kterou se budu dále zabývat, ale i všechny ostatní. Ze sledovaného období se nám dochovala řada knih různého charakteru. Například knihy trhové (knihy trhová na domy z let 1676-1727, řada knih trhových z let 1688-1875) dále pak také knihy úředního charakteru (*Protocol na rozličné ouřadní jednání a zaznamenání z let 1786-1817*), nebo také kniha soudního charakteru ve Lhenicích dochována pod názvem *Založená kniha, aneb manuál [...] na všelijaké mezi sousedy a jinšíma lidma vzniknutý handle, které při magistrátě porovnány jsou i také jiné magistrální vejповědi do té knihy protocollirovat neb zapisovat se mají z let 1733-1776*. Samozřejmě se i ve Lhenicích nachází zápisy účetního charakteru, tedy *Počet obecní městys Lhenice*, které se dochovaly z let 1691-1930. Kromě těchto knih se zde dochovala samozřejmě řada spisového materiálu, převážně účetního charakteru (například obilné účty, účty kaple sv. Jana,

²⁶ SOKA Prachatice, Archiv města Lhenice, Inventář, s. 5 - 6.

²⁷ SOKA Prachatice, Archiv města Lhenice, Inventář při obci městys Lhenicích 1734-1738, inv. č. 11, sign. II-5, fol. 1a.

²⁸ SOKA Prachatice, Archiv města Lhenice, Inventář, s. 9.

špitální účty a také záležitosti místní školy). Dále měl lhenický městský písař na starosti zapisování přijímání nových měšťanů, zápisy posledních vůlí a také svatebních smluv. Všechny tyto druhy záznamů se dodnes dochovaly uložené ve Státním okresním archivu v Prachaticích.

Já se nyní v následujících podkapitolách budu zabývat jedním druhem agendy, kterou také vedl městský písař, a to agendou sirotčí, přesněji řečeno sirotčí knihou, sirotčími účty a sirotčími tabely.

4. A Sirotčí knihy

Tyto záznamy jsou v archivech měst poměrně často zastoupeny. Ve Státním okresním archivu Prachatice najdeme sirotčí knihu nejen ve fondu Archiv města Lhenice, ale také například ve fondu Archiv města Volary nebo Archiv města Netolice. Jedná se především o záznamy o sirotčích gruntech. V těchto knihách byl zaznamenán grunt, kde zemřel jeho majitel a zůstali po něm sirotci. V knihách bylo popsáno, co grunt obsahoval a co mělo přejít na sirotky. Většinou se jednalo o určení způsobu vyplácení vejrunků. Dále zde byl uveden člověk, který na gruntu hospodařil. Nechyběly ani záznamy o každoročním vyplácení vejrunků sirotkům.

Ve fondu Archiv města Lhenice se sirotčí kniha nachází také. Pochází z let 1628 až 1724, je vázaná a celkem má 282 listů. Je psaná česky. V 18. století byla veškerá agenda ve Lhenicích psaná česky. Změna v jazyce zápisů nastala až v polovině 18. století. Tehdy se agenda začala vést v němčině, patrně z nařízení vrchnosti, v tomto případě Schwarzenberků.

Na prvních listech se dovídáme kdo tuto knihu založil a také vedl. Dovídáme se zde, že "*Knihy městské sirotčí městys Lhenic v nově založené a zfoliované, skrze mne Václava Kapera, souseda a písaře radního městys Lhenic, od pátku den památný 5° září, začínajíc léta Páně 1628.*"²⁹ Kniha je rozdělena podle jednotlivých statků. U každého z nich je připsán majetek, který ke statku náležel a měl být předán sirotkům. Zároveň jsou zde uvedeny údaje o vyplácení vejrunků a další pohyb majetku na gruntu. Tato kniha ovšem již velice brzy přestala plnit svoji původní funkci sirotčí knihy a postupně se v ní objevily záznamy velice rozdílného charakteru. To dokazuje hned jeden z prvních záznamů, kde Linhart Šneperk chce, aby bylo zaznamenáno, že svůj "*stateček*" převádí na Řehoře Zemla, ale vymínuje si, že zde může dožít, a že se o něj nový majitel postará. Uvádí, že již sám pro svoji sešlost nemůže statek obhospodařovat. Takový zápis spíše připomíná záznam do trhové knihy než do knih sirotčích. Ale v případě Šneperkovského statku se objevují i zápisy sirotčí. K statku měla určitá práva Kateřina, sirotek po předchozích majitelích.

Také u zápisu majetku Matěje Trnky se nachází záznamy o každoročním vyplácení sirotků, ale v tomto případě můžeme najít i další druh záznamů, které se do této knihy dostaly. Nejdříve se tak objevují svatební smlouvy, jako byla svatební smlouva Pavla Trnky, syna Matěje Trnky a jeho dědice, a jeho manželky Voršily. Svatební smlouvy se však někdy týkaly sirotků a tak se k sirotčí agendě alespoň trochu přibližují

Dalším zajímavým zápisem opět u gruntu Matěje Trnky je záznam o tom, že Pavel Trnka chtěl povolit, aby mohl vést vodu z kašny do svého domu. Žádal o povolení městskou radu a ta mu to za poplatek povolila. Nesměl ale s vodou plýtvat, jinak mu hrozila pokuta. Jedná se opět o záznam, který bychom v sirotčí knize určitě nehledali.

²⁹ SOKA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 70, sign II-64.

Zápisy se vedly ve lhenické sirotčí knize zvlášť pro každého člověka, který byl povinen něco platit či chtěl určitou věc zapsat do knihy. Podle toho také jednotlivé nadpisy nesly jména těchto poplatníků. Jen někdy se objevuje pojmenování, kde není zaznamenán plátce, ale jméno statku, nebo jeho ustálené pojmenování, jako například u statku Šneperkovského nebo Brožovského. Někdy však přechází zápis i na dědice majitele zápisu (např. u Matěje Trnky to přechází na syna Pavla). Později se do knihy dostávají hodně zápisy trhové, nejen na domy, ale i například na švestkové sady. Nalézt zde můžeme také zápisy, které bychom hledali spíše v knihách smolných.

Také se zde ve větší míře nachází zápisy kšaftů, jako například kšaft Jana Kováře, nebo Václava Krále, radního městyse Lhenice. Kšafty v této knize bývají se sirotky většinou spojeny, jelikož otec určoval budoucí poručníky nad dětmi. Ale spíše bychom tyto zápisy hledali v knize kšaftů. Ta se pro Lhenice nedochovala. Je možné, že nebyla pro danou dobu vůbec vedena. .

Ve lhenické sirotčí knize se nachází několik druhů záznamů. Vysvětlením může být, že v nepříliš velkých Lhenicích vedl veškerou písemnou agendu jeden člověk. Pro toho bylo jednodušší zapisovat vše do jedné knihy. Z toho důvodu se postupně všechny záležitosti zaznamenávaly do sirotčí knihy, což bylo pro písaře jednodušší. Bohužel právě naopak je tomu při snaze najít určitý záznam zpětně. V tomto případě je takový druh vedení agendy spíše složitější. Při rychlém střídání majitelů a poplatníků se postupně můžeme velice rychle v těchto záznamech ztratit.

Sirotčí knihy mohou sloužit hlavně jako zdroj střídání vlastníků na gruntu, jelikož vždy byl uveden momentální držitel majetku. Pokud se zachovají vyloženě jako sirotčí knihy, můžeme zde sledovat jaký majetek přecházel z pravidla na sirotky. Také můžeme zaznamenat, do jaké míry byly nároky sirotků na otcovský grunt vyplňovány.

4. B Sirotčí účty

Dalším druhem záznamů o sirotcích byly sirotčí účty neboli "*počet sirotčí*". I zde se jedná spíše o záznamy o sirotčích peněžích než o sirotcích samotných. Tyto záznamy byly vedeny hlavně jako výkazy sirotčí pokladny. Sirotčí účty byly vedeny pro jednotlivá léta. Pro každý rok byla zřízena složka o několika listech. Na přední straně složky se můžeme vždy dočíst, pod jakou vrchnost městys náleží, v případě Lhenic pod Schwarzenberky, a pro koho je tedy takový počet činěň. Dále nám zde písař řekne, co se uvnitř vlastně můžeme dočíst, tedy že jsou zde zaznamenány dluhy co "*sousedé níže psaným sirotkům [...] dlužni zůstávají.*"

Můžeme tedy říci, že sirotčí peníze působily i ve sféře tehdejšího městského úvěrového podnikání, a z toho nám právě sirotčí účty zanechávají záznamy.

Ve Lhenicích byly sirotčí účty vedeny pro léta 1725 až 1816, s výjimkou let 1727, 1729, 1734, 1740, 1748, 1764, 1778, 1788, 1789, 1802-1808, 1811 a 1813.³⁰ Pro jednotlivé roky byla vždy vytvořena složka, která se skládá většinou z dvou listů uprostřed sešitých dohromady. Složka měla tedy čtyři strany bez pevných desek. Rozměry složky byly na šířku 21 cm a na výšku 32 cm. První strana sloužila většinou jako úvodní, zadní strana byla často ponechávaná prázdná, jen občas se záznamy dostaly i na tuto stranu. Již na první pohled se jedná čistě o ekonomickou agendu. Nalezneme zde kolonky s několika údaji. Za prvé "*příjem*" (patrně přecházející již z minulého roku), dále pak "*nový příjem, vydání a vykázaní peněz*".

Co si můžeme pod jednotlivými položkami představit? Příjem přecházející z minulého roku nám již podle názvu říká, kolik bylo v sirotčí pokladně peněz k poslednímu prosinci předcházejícího roku a s jakou částkou můžeme tedy další počty srovnávat. Jelikož se taková suma nachází i u prvních register z roku 1725, můžeme předpokládat, že se vedly již před tímto datem, ale do dnešní doby se nedochovaly.

U nového příjmu se jedná většinou o jména lidí, kterým byly půjčeny určité peněžní prostředky. Je zde také zaznamenáno, jestli půjčené peníze splácí, nebo ne. V případě špatného splácení můžeme nalézt i přírážky za nedodržení termínů, jako například hned v roce 1725 u Jana Harta, který "*nezapravoval a dle usnesení celého magistrátu jest k sumě přiraženo*." Dále zde nacházíme jména sirotků, kterým tyto půjčené peníze vlastně náleží. Také jsou zde přičítána procenta z půjčených peněz. Úrok činil převážně pět procent.

V této kolonce se nachází také poznámky o nově přijatých penězích od "nových" sirotků tak zvaně "*do depositi*". Zajímavé je, že většinou byly ještě ten rok půjčeny jinému sousedovi, jako například u peněz Jana, sirotka po Jiříkovi Kohoutovi, které byly hned ve stejný rok půjčeny Řehoři Hanušovi. V některých letech je tento záznam rozdělen na dva. Prvním je nový příjem, tedy peníze od nových sirotků. Druhým záznamem pak byl příjem z úroků již půjčených peněz.

³⁰ SOKA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 399-453, sign. II-393 - II-447.

V kolonce vykázání se můžeme dále dočíst, kolik ještě daní "sousedé" jednotlivým sirotkům dluží ("*restiruji*"), čili co zbývá do úplného zaplacení dluhu.

Poznámky o vydání nebyly pravidlem u každého roku. V roce 1725 například úplně chybí a nalzáme je až v roce 1726. Zde se jednalo o peníze, které byly již vyplaceny přímo sirotkovi a nebyly tudíž dále zaznamenávány v sirotčí truhlici. Mohlo se jednat o již úplné splacení dluhu nebo například o jednorázové vyplacení určité sumy například při výjimečné události. Tak se stalo, že Jan Hart odvedl Norbertovi Erhartovi peníze "*k svatbě jeho*".

V roce 1728 se záznamy mění. Již se nezapisovaly všechny příjmy a vydání dohromady, ale vedly se záznamy peněz jednotlivých sirotků zvlášť. U každého byl zachycen příjem, vydání a vykázání peněz. To vedlo jistě k přehlednějším záznamům, než byly v předcházejících letech. Také se jako první nyní píše jméno sirotka, jemuž peníze náležejí a posléze komu byly půjčeny. V předcházejících letech tomu bylo naopak.

O osudech sirotků se toho v těchto záznamech většinou moc nedovíme. Občas se objevuje jen malý přípisek, ze kterého se něco dovědět můžeme. Tak tomu bylo i v případě Leopolda, syna po Šimonovi Noskovi. V kolonce vydání se dočteme: "*Jiřík Nosek odvedl na funus téhož Leopolda [...]*". To byl jeden z mála případů, kdy jsme se o Leopoldovi něco dozvěděli, alespoň jeho rok úmrtí.

Ve čtyřicátých letech 18. století se i u sirotčích účtů změnil jazyk jejich vedení. I zde se přešlo na němčinu, zřejmě kvůli snazší orientaci pro úřednictvo vrchnosti. V samotném způsobu vedení této ekonomické agendy se však nic zdatelně neměnilo. Kolonky příjmů, vydání a výkazů nadále zůstaly. Změna byla jen u způsobu zaznamenávání sourozenců. V dřívějších registrech jsme mohli najít každého zvlášť, nyní se většinou psali do jednoho záznamu. Až na konci záznamu bylo většinou uvedeno, kolik z daných peněz připadalo kterému ze sirotků. Takže nyní zde přibyla jedna kolonka, kde hned po vykázání peněz stojí "*und gehört*", tedy "*a náleží*", pod ním jména jednotlivých sourozenců a jejich dílu na penězích. Často se jednalo o stejné díly, jako například u Jana a Alžběty, sirotkům po Jiřím Bündrovi. Ale například u sourozenců Trnkových, Lukáše a Marie náleželo chlapci více než dívce. Je možné, že velikost podílu na penězích určil již otec například v kšaftu.

V roce 1749 se objevuje již v německy psaných sirotčích účtech zajímavá poznámka v češtině o jakési sbírce na vyplacení Jakuba Šímy z vojny. Následuje jmenovitý soupis těch, kteří na toto vykoupení přispěli penězi a poté místa, kde byly tyto peníze použity. Kromě jmenování několika úřadů, je zde i položka "*za dvě mše svatý*".³¹

V sedmdesátých letech 18. století se již podoba účtů nijak výrazně nemění. Jen se z výčtu, kde následovala jedna položka za druhou, staly jakýmsi formulářem, v němž byly předem nalinkované kolonky, do kterých se vpisoval aktuální stav. Posun nastal u určení jednotlivých sirotků. Kromě jejich jména a jména zemřelého otce, je zde již také napsán věk a způsob obživy, pokud je znám. V tom je oproti dřívější době posun, jelikož se již dovídáme také něco o sirotkovi a ne jen o správě jeho majetku, i když se jedná jen o malou poznámku.

Sirotčí účty jsou především zdrojem informací o pohybu peněz a prvních způsobů úvěrového podnikání. Můžeme zde sledovat jakým způsobem se volný kapitál v 18. století zhodnocoval. Také je zde možno zjistit, jak často se v tehdejší společnosti využívalo půjček, zda se stávalo, že by nebyly takové půjčky spláceny, a co v tomto případě připadalo v úvahu jako postih.

4.C Sirotčí tabela

Tento druh záznamů je výjimečný především tím, že kromě záznamů o majetku sirotků a jejich hotovosti v sirotčí pokladně se zde uvádí i údaje o momentálním výskytu sirotka a způsobu jeho obživy. V tom jsou tyto záznamy ojedinělé. Díky nim se můžeme dozvědět informace nejen o majetku sirotků, ale i o jejich životních osudech.

Poprvé se začínají objevovat tyto kontrolně disciplinační záznamy například již v 16. století na panství Pernštejnů. Na různých panstvích můžeme tyto

³¹ SOka Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 423, sign. II-417.

záznamy najít pod jiným jménem, například jako "*sirotčí rejstříky*", "*rejstříky přístavní*", nebo také "*knihy stavuňků*".³²

I tyto záznamy byly vedeny většinou po jednotlivých letech. Každoročně byli sirotci povinni se dostavit před vrchnost, nebo spíše před její zástupce, a nahlásit některé údaje. Ze zvyku dostavovat se k hlášení vychází i další pojmenování sirotčích tabel, a to "*stavění sirotků*". Ze změny přístupu k sirotčí agendě lze usuzovat, že vrchnost se postupně začala zajímat i o chování svých sirotků. Postupně přešla sirotčí agenda především do rukou městské rady a vrchnost sledovala tyto organizační věci spíše jen z povzdálí.

Ve Lhenicích nacházíme sirotčí tabela (něm. Pupilar Tabela) poprvé v roce 1787. V řadě se zde nachází pro léta 1787-1804. Poté následuje mezera a opět se objevují z roku 1817 a jsou dochovány do roku 1848, vyjma let 1820, 1824, 1827, 1841, 1843 a 1845.³³ I u sirotčích tabel se jedná stejně jako u účtů a složky vytvořené z papíru bez pevných desek. Mají většinou čtyři strany, jen někdy se jejich počet zvyšuje. Na šířku měří tato složka 25 cm, na výšku 38,5 cm. V této době jsou psaná česky, německy je zde předepsána jen titulní strana. Na té se dozvíme v jakém kraji se sledovaní sirotci nachází a pro které město se tato složka vyhotovuje. V našem případě se jednalo o Prácheňský kraj (Prachiner Kreis) a město Lhenice (Markt Elhenitz). Také se tu nachází, kdo je touto agendou pověřen, tedy rada města Lhenice. Samozřejmě je zde uvedeno pro který rok je tento arch vytvořen. Tento údaj je většinou latinsky, tedy "pro Anno", ale zároveň je zkombinován s němčinou, jelikož za číslovkou určitého roku je zde uvedeno slovo "Jahr", tedy německý výraz pro rok.

V případě Lhenic jsou tabela psána ze začátku česky. Jak jsem již řekla, německy je napsaná jen přední strana a ostatní agenda uvnitř daného archu je již česky. Tento stav přetrvává od začátku jejich vedení, tedy od roku 1787, až do roku 1798. V tomto roce však již nalézáme spolu s českým vyhotovením také německou verzi. Je zde připojen i dopis, kde vrchnost nové vypracování požaduje. V následujícím roce je veškerá agenda již vedena jen v němčině a to až do ukončení jejího vedení v roce 1848.

³² Martin Štindl, *Bítešští a novoměstí sirotci*, s. 44 - 45.

³³ SokA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 79-123, sign. II-73-II - 117.

Spolu se změnou jazyka, kterým byly tabele vedena, nacházíme i jiné změny. V první řadě se již neuvádí věk sirotka, ale jeho datum narození. Opět nám vyvstává otázka, jestli všichni sirotci věděli své přesné datum narození. V kolonkách a zjišťovaných údajích se však moc nemění. Jen v dalších letech a zejména pak ve dvacátých a třicátých letech 19. století přibývá informací, takže není vše odbíjeno jen jednoduchou poznámkou, jako například "*na vojně*".

I sirotčí tabele měla předem vypracované kolonky, do kterých byly vpisovány dané údaje. Těchto kolonek bylo ve většině případů celkem devět. V první řadě zde bylo uvedeno jméno sirotka, tedy "jméno sirotka, nebo osoby pod poručenstvím". Dále zde byl uveden "poručník, neboli Administrator, obydlí sirotka a způsob jeho odchování, zámožnost sirotka, správnost účtů, povolení, které byly sirotkovi v době jeho nezletilosti vydány, odhad obilné majetnosti, konec poručenství" a na závěr "vše působné vyjevení neschopnosti k zletilosti".

Již z vyjmenování je patrné, že i zde se nachází účetní záležitosti, ale pro studium sirotků jsou hlavně důležité první kolonky, tedy poručník, obydlí sirotka a způsob jeho odchování. Dále musím uvést, že sirotci nebyli zapisováni každý samostatně, ale sourozenci většinou v jedné řádce. Velice důležitým údajem je věk. Ten byl ve lhenických tabelích zapisován od roku 1792. Zajímavostí je, že v případě Lhenic v prvních letech vedení záznamů jsem nenašla žádného sirotka pod 17 let. To dokazuje, že do tohoto postavení se ve Lhenicích nedostávaly moc často děti, ale spíše až dospívající a dospělí. Naopak se zde nalézají často jedinci nad 40, ale i nad 50 let. Z toho vyplývá, že sirotkem se zde stával až starší člověk, ale zároveň zůstával sirotkem velice dlouho. Záznamy věku také svádí k otázce, nakolik byl věk skutečný nebo pouze smyšlený. Ze lhenických tabel bych řekla, že pokud člověk sám věděl, v kterém roce se narodil, byly tyto údaje pravdivé. V dalších letech již věk rovnoměrně roste tak, jak sirotek stárnul.

Otázkou o přesnosti údajů se můžeme zabývat také u kolonky obydlí sirotka. Zde bývalo uvedeno kde se sirotek momentálně nachází a čím se živí. V tomto případě ale svádí záznamy k domněnce, že tvůrce jednotlivých archů o nynějším výskytu sirotka nic nevěděl a svůj záznam vytvořil opisem předcházejícího roku. Tento předpoklad tvůrce dokonce v jednom roce potvrzuje. V roce 1792 uvádí,

že v případě sirotka Franze Stavaře bylo "*učiněno dotázání, zda je živ, nebo mrtev*". V termínu vypracovávání tabelí ještě nebyla odpověď. Bohužel nevíme, zda odpověď vůbec někdy došla, jelikož v dalším roce byla u tohoto sirotka již opět tradiční poznámka, a to "*na vandru*".

Lheničtí sirotci se podle těchto záznamů ve Lhenicích moc často nezdržovali. Tak již zmíněný Franz Stavař byl "*na vandru dle řemeslnického způsobu*". Tato poznámka byla ve Lhenicích celkem častá. Nejčastěji to bylo řemeslo řeznické nebo stavařské. Dalším častým záznamem u mužů bývalo "*na vojně*". Obzvláště u těchto záznamů je možné, že o sirotcích nebylo nejspíš nic známo a záznamy se opisovaly z předcházejících let. Tak například na vojně setrval sirotek Josef Houška, i když mu bylo v roce 1796 již 57 let. I jeho další dva sourozenci jsou neustále zaznamenáváni stejnými údaji. Bratr Wenzl je podle protokolu ve svých 41 letech stále "*na vandru*" a sestra Terezie své 56. narozeniny tráví "*ve službě*". Dále byl u mužské části lhenických sirotek nejčastějším záznamem "*ve službě*". Tento údaj je také nejčastějším u ženské části lhenických sirotek. Ve službě zůstávala převážná část žen a dívek. Některé po velmi dlouhou dobu, jak je již patrné z případu Terezie Houškové. Můžeme se domnívat, že některé v postavení služky zůstaly až do své smrti. Nejčastěji byla jako místo služby uváděna Vídeň, a to jak u mužů, tak i u žen. Bohužel je místo služby uváděno jen v prvních letech zápisů do sirotčích tabel, později je zde již jen poznámka o službě, ale již se neuvádí místo.

Další častá poznámka u žen a dívek je "*vdaná*". Většinou je v takovém případě jen tato malá poznámka, ale někdy se můžeme dozvědět i bližší informace, například místo, kam se daná dívka provdala. Ojedinělý případ této poznámky je ve Lhenicích zaznamenán i u muže. Kaspr Cigler se oženil do města Týna nad Vltavou, tedy můžeme i zde zaregistrovat možnost, kdy se sirotek osamostatnil díky přiřazení se na jiný grunt, v tomto případě i do jiného města. Poznámka "*v městě usazený*" je ve lhenických sirotčích tabelích jen jednou, a to v případě Wenzla Stehlíka.

Nejčastěji se však v tabelích objevuje způsob obydlí "*u matěře*". Hlavně však u osob pod dvacet let. Najdeme zde ale i výjimky, kdy ještě ve 23 letech se Dorota Pintrová nachází u své matky. V případě "*odchování*" je nejčastějším mateřské, nebo otcovské, jelikož se jen málokdy stávalo, že byl člověk sirotkem

úplným. V tom případě se o mladší sirotky staral zbylý rodič. Často ale můžeme sledovat, že v případě mateřské výchovy je i přidělen poručník, který patrně dohlížel na výchovu a majetek sirotka.

Sirotčí tabele jsou hlavně zdrojem informací o soukromém životě sirotků a tím se liší od ostatních čistě ekonomických záznamů. V tomto smyslu jsou ojedinělé a pro historika důležité. Hlavně se mohou využít v případě zkoumání marginálních skupin obyvatelstva, mezi které sirotci jistě také patří. V prostoru Prachaticka se objevují tyto záznamy až v průběhu 17. století a v širším měřítku až ve století 18. Sirotčí tabele mohou sloužit jako zdroj například i pro výzkum migrace této skupiny obyvatelstva. I když záznamy nejsou vždy úplně přesné, můžeme alespoň z části sledovat, v jakém měřítku sirotci opouští své rodné město a do jakých směrů z této oblasti nejčastěji odcházejí. Také můžeme sledovat pracovní uplatnění sirotků, v jakých odvětvích se nacházelo jejich uplatnění a budoucí živobytí.

V oblasti osobního života mohou být tabele také zdrojem k výzkumu průměrného sňatkového věku, jelikož záznamy o provdání, či ožení se zde většinou nachází.

Jistě by se našla i další témata, pro která by sirotčí tabele byla cenným zdrojem informací. Podle mého názoru jsou tyto záznamy nejčastěji hlavně v oblasti osobního vývoje jedinců v průběhu daného období.

5. Závěr

Téma sirotků a sirotčí agendy na Lhenicku jsem si pro svoji bakalářskou práci vybrala z několika důvodů. Prvním z nich je, že toto téma je v dosavadní literatuře jen velice málo zastoupeno. Jak jsem se již zmínila v úvodu své práce, nachází se toto téma v literatuře spíše v menším rozsahu. Hlavně se téma sirotků objevuje v podobě článků v historických časopisech. Zkoumáním dosavadní literatury jsem zjistila, že pro oblast jižních Čech doposud toto téma nebylo zkoumáno vůbec. Také období 18. století není v případě literatury příliš zkoumanou

etapou. Spíše se autoři zabývají změnami před a po bitvě na Bílé hoře, která je vnímána jako historický mezník.

Druhým důležitým důvodem pro volbu právě tohoto tématu je soustředěnost všech druhů sirotčí agendy ve fondu Archiv města Lhenice. Tento fond je díky uložení ve Státním okresním archivu v Prachaticích pro moji práci dobře dostupný. Kvůli pramenům a jejich koncentraci ve Státním okresním archivu v Prachaticích jsem si vybrala i lokalitu Lhenicka. Tato lokalita je vhodnou ukázkou menšího města, na kterém lze ukázat způsoby vedení agendy v městském prostředí v 18. století. Také byla pro mě důležitá celistvost pramenů, které jsem chtěla zkoumat. Ve fondu Archiv města Lhenice jsou všechny druhy pramenů dochovány v celistvých řadách jen s menšími mezerami.

Na pramenech mě nejvíce zajímal způsob jejich vedení a proměna těchto způsobů v průběhu sledovaného období, tedy 18. století. Zajímavým tématem pro mě bylo také naplňování norem pro vedení sirotčí agendy v praxi. Velice důležitá v tomto ohledu byla dochovaná instrukce pro sirotčího písaře ve fondu Velkostatek Netolice. Díky jejímu zachování jsem mohla problematiku střetu normy a praxe snadněji porovnávat. Mohla jsem také vysledovat vlastní iniciativu písařů při tvorbě záznamů.

Pro budoucí výzkum se mi jeví nejzajímavějšími prameny sirotčí tabele. V nich najdeme zdroj informací nejen pro finanční hospodaření v městském prostředí, ale také o soukromém životě sirotků. Díky informacím o místě pobytu a způsobu obživy můžeme sledovat i pracovní uplatnění sirotků. Také je možno zkoumat mobilitu sirotků v rámci panství i mimo něj. Většinou se jednalo o mobilitu pracovní, nebo sňatkovou. Dalším demografickým údajem, který lze ze sirotčích tabelí vyčíst, je průměrný věk sirotků. Zajímavostí v případě lhenických tabelí je, že sirotků pod 18 let zde příliš nenacházíme. Naopak sirotci jsou v tabelích vedeni do poměrně vysokého věku. Pro další výzkum tak vyvstává otázka, zda vyšší věk sirotků byl místní zvláštností, nebo obecným jevem dané doby.

Sirotčí účty bych v budoucím bádání viděla hlavně jako zdroj informací o městském úvěrovém podnikání, tedy komu se peníze půjčovaly, na jaký úrok a také sankce při nesplácení půjčky. V případě Lhenic se můžeme domnívat, že

sirotčí peníze byly důležitým zdrojem financí pro úvěrové podnikání. V těchto záznamech se dochovaly zápisy o častých půjčkách poměrně velkému počtu lidí. Podle údajů v těchto záznamech můžeme také sledovat majetnost občanů Lhenic ve sledovaném období, tedy jaké množství volného kapitálu se v majetku měšťanů nacházelo.

Sirotčí kniha by mohla být do budoucna hlavně zdrojem informací o střídání majitelů na jednotlivých statcích ve Lhenicích. Přímo lhenická sirotčí kniha může být také pramenem různorodosti záznamů. Díky knize můžeme zjistit i široký rozsah agendy, kterou ve Lhenicích zajišťoval jeden člověk. Podle záznamů vidíme, že neměl na starosti jen sirotčí záležitosti, ale mnoho dalších odvětví.

Hlavním úkolem mé bakalářské práce bylo představit druhy sirotčí agendy na příkladu městyse Lhenice. Tento záměr jsem se pokusila splnit v co nejširším měřítku. Představila jsem všechny druhy sirotčí agendy po formální stránce, i po stránce obsahové, tedy pro jaká témata jsou tyto prameny vhodné jako zdroje informací.

Práce však neměla být zaměřena jen na sirotčí agendu, ale chtěla jsem také nastínit osudy a společenské postavení sirotků. Převážně v této otázce jsem mohla vycházet z již vydané literatury. Pro postavení sirotků v okolní společnosti byl nejdůležitější osobou poručník, proto jsem této osobě věnovala v první části své práce poměrně velký prostor. Osobě poručníka poskytovaly velký prostor i dobové soupisy městského práva, kterým jsem se ve své práci snažila také věnovat. Pokusila jsem se také nastínit profesní a společenské uplatnění sirotků v průběhu jejich života, ale v rámci mé práce nebyla tato otázka tou nejdůležitější. Tato problematika by si zasloužila větší prostor. Společenské a profesní postavení sirotků ve společnosti by mohlo být jedním ze směrů dalšího výzkumu, kromě již dříve zmiňovaných.

Práce by měla být východiskem pro další výzkumy. V prvé řadě jsem chtěla představit prameny, které jsou pro budoucí bádání a další práce hlavním východiskem. Sirotci jako jedna z marginálních skupin společnosti jsou zajímavým tématem pro další bádání. Některá témata jsem se snažila naznačit a věřím, že sirotci nebudou literaturou nadále opomíjeni.

6. Literatura a prameny

Prameny nevydané:

Státní oblastní archiv Třeboň
Velkostatek Netolice, Stará registratura
inv. č. V AU 17 (instrukce pro sirotčího písaře).

Státní okresní archiv Prachatice

Archiv města Lhenice

inv. č. 70, sign. II-64 (sirotčí kniha z let 1628-1724)

inv. č. 399-453, sign. II-393 - II-447 (sirotčí účty z let 1725-1816).

inv. č. 79-123, sign. II-73 - II-117 (sirotčí tabela z let 1787-1848).

Prameny vydané:

Jireček, Josef (ed.), Práva městská království českého a markrabství moravského od m. Pavla Krystiana z Koldína, Praha 1876.

Literatura:

Al Saheb, Jan, Sirotčí agenda na mensálních statcích olomouckého biskupství v 16. a 17. století na příkladu hukvaldského panství, Časopis Matice moravské 76, 2007, s. 267-283.

Hledíková, Zdeňka - Janák, Jan - Dobeš, Jan, Dějiny správy v českých zemích od počátků státu do současnosti, Praha 2007.

Hoffmann, František, České město ve středověku, Praha 1992.

Chocholáč, Bronislav, Sirotčí peníze, in: T. Dvořák - R. Vlček - L. Vykoupil (edd.), Milý Bore ... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám ... , Brno 2003, s. 43-48.

Kapras, Jan, Poručenství nad sirotky v právu českém, Praha 1904.

Matějek, František, Péče o venkovské sirotky na Moravě před Bílou horou, Sborník historický 36, 1989, s. 65-98.

Navrátilová, Alexandra, Situace sirotků a nalezců jako projev kultury doby, Folia ethnographica 34 - 35, 2000 - 2001, s. 41-60.

Novotný, Jaroslav, Děti a sirotci na panství chrasteckém r. 1636, Časopis společnosti přátel starožitností 67, 1959, 6-11.

Slavíčková, Pavla, " ... kdyby se jí ... ubližovalo, aby jí za vochranu byli."

Poručenství sirotků a správa městského sirotčího statku před Bílou horou,
Výběr 43, 2006, s. 3-11.

Štindl, Martin, Bítešští a novoměští sirotci na přelomu 17. a 18. století, Západní
Morava 5, 2001, s. 44-67.

7. Seznam příloh

Obrázek č. 1: Instrukce pro sirotčího písaře (SOA Třeboň, Velkostatek Netolice,
Stará registratura, inv. č. V AU 17)

Obrázek č. 2: Úvodní strana lhenické sirotčí knihy (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 70, sign. II-64)

Obrázek č. 3: Zápis o šneperkovském statku ve lhenické sirotčí knize (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 70, sign. II-64)

Obrázek č. 4: Titulní strana sirotčích tabel z roku 1787 (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 80, sign. II-74)

Obrázek č. 5: Rozmístění rubrik v sirotčích tabelích z roku 1787 (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 80, sign. II - 74)

Obrázek č. 6: Nové vedení rubrik sirotčích tabel v němčině po roce 1798 (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 91, sign. II - 85)

Obrázek č. 7: Titulní strana sirotčích účtů z roku 1725 (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 399, sign. II - 393)

Obrázek č. 8: Ukázka rubrik sirotčích účtů z roku 1725 (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 399, sign. II - 393)

Obrázek č. 9: Změna ve vedení rubrik v sirotčích účtech z roku 1741 (SOkA Prachatice, Archiv města Lhenice, inv. č. 411, sign. II - 405)